

HALINA DUDAŁA – KATOWICE

[Recenzja]: David Pindur, *Světla a stíny barokní církve ve Slezsku. Frýdecké arcikněžství v letech 1654-1770. Struktury, procesy, lidé*, Muzeum Těšínska, Český Těšín 2015, ss. 407, indeks osobowy, geograficzny i rzeczowy.

Polityczne dzieje Śląska zwykle kierują uwagę badaczy ku różnym organizmom państwowym, w ramach których rozwijał się przez stulecia ten europejski region. Nieuchronnie jednak na dalszy plan schodzą wówczas te aspekty dziejów, które wskazują na trwanie – pomimo różnic – jego duchowej wspólnoty zakorzenionej w renesansowo-humanistycznych fundamentach, a zatem w antyku, chrześcijaństwie oraz retoryce spajanych w całość kulturą łacińską. Jak ważna dla współczesnego badacza jest świadomość przenikania się na terenie Śląska wpływów kulturowych i językowych co najmniej trzech narodów: czeskiego, niemieckiego i polskiego, świadczy prezentowana publikacja historyka badającego nowożytnie dzieje leżącego na obszarze ówczesnej diecezji wrocławskiej, archiepiskopatu frydeckiego. Publikacja wpisuje się w nurt badań poświęconych różnym aspektom funkcjonowania kościelnej jednostki administracyjnej jaką jest dekanat określany w diecezji wrocławskiej aż do 1945 roku mianem archiepiskopatu¹. Autor, doktor historii oraz pracownik Muzeum Těšínska w Czeskim Cieszynie, należy do generacji młodych czeskich badaczy. Posiada jednak już w swoim imponującym dorobku kilka publikacji zwartych oraz kilkadziesiąt artykułów skoncentrowanych na dziejach Śląska Cieszyńskiego w dobie nowożytnej, zwłaszcza w kontekście koegzystencji występujących na jego terytorium

¹ Niektóre z nowszych opracowań: J. Al. Saheb, *Ostravský děkanát v období potridentské rekatolizace (1563-1619)*, „Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek”, 10 (2009) s. 35-59; P. Górecki, *Archiepiskopat toszecki w latach 1618-1740. Kościelne dzieje Toszka, Pyskowic i okolic w czasach reformy Kościoła katolickiego na Śląsku*, Gliwice 2009; H. Dudała, *Clerus decanatus Plesnensis w świetle protokołów kongregacji dekanalnych pszczyńskich z lat 1691-1756. Edycja źródłowa*, Katowice 2015; J.G. Stanzel, *Kirchliche Organisation, insbes. die Pfarrorganisation im Freiwaldauer Gebiet vom 18. Jahrhundert bis zu Gegenwart*, w: *VII. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku 2007. Historický seminář na téma Církevní život v dějinách Jesenicka. Sborník referátů*, Jeseník 2007, s. 18-26.

wyznań². Bogata i starannie edytorsko przygotowana szata graficzna – książka zawiera 137 kolorowych fotografii nie tylko obiektów i detali architektonicznych, elementów wyposażenia świątyń, kamiennych inskrypcji, obrazów olejnych, ale przede wszystkim źródeł archiwalnych oraz starodruków – wprowadza czytelnika w klimat epoki, a zwłaszcza barokowej pobożności oraz kultury dokumentu tworzonego w kręgu ówczesnych śląskich duchownych. Dodajmy, iż piękno owych dokumentów archiwalnych, choć skromniejsze oraz nieporównywalne z kunsztem złotników tworzących barokowe monstrancje i relikwiarze kościołów archidiecezji frydeckiej, trafnie oddaje wrażliwość estetyczną twórców, a zarazem opisuje ich formację intelektualną. Niemniej ważną funkcję informacyjną pełnią zamieszczone w publikacji mapy (9) oraz tabele (13) prezentujące w przejrzysty sposób dane o charakterze statystycznym, zaś umieszczony w aneksie wykaz archidiecezjów frydeckich, oraz plebanów i administratorów parafii tego archidiecezjatu ułatwia sprawne poruszanie się czytelnika w nagromadzonym materiale faktograficznym.

Publikacja składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych wstępem oraz omówieniem stanu badań i zachowanej bazy źródłowej (ss. 7-42), co wydaje się tym bardziej ważne, iż wiele źródeł o proveniencji kościelnej znajdujących się w czeskich archiwach państwowych, wprowadzonych zostało przez Autora po raz pierwszy do obiegu naukowego (np. przechowywany w Státní okresní archiv Frýdek-Místek, fond Děkaný úřad Frýdek, Ks. Wenceslaus Thadaeus Faldina (Faldyna), *Relatio trimestralis ab archipresbiteris formandarum ad singula capita in instructione capita* (1722-1729), inv.č. 5, sign. IV). Autor przeprowadził kwerendę w ponad trzydziestu archiwach zarówno czeskich (państwowych i kościelnych), jak i polskich, ale także w Österreichische Nationalbibliothek Wien. Rozległość kwerendy pozwoliła na osadzenie badań w szerokim ogólnoeuropejskim kontekście dziejowym.

Rozdział pierwszy (*Církevní správa na Těšínsku do vzniku Generálního Vikariátu v roce 1770*, ss. 43-76) poświęcony został dziejom administracji kościelnej na Śląsku Cieszyńskim aż do powstania w 1770 r. Wikariatu Generalnego. Został on utworzony przez bp Filipa Gottharda Schaffgotscha dla austriackiej części diecezji wrocławskiej pokrywającej się z terenami księstwa cieszyńskiego oraz częścią księstwa otmuchowsko-nyskiego (ss. 43-76). Celem rozdziału drugiego (*Sedes Fridecensis*, ss. 77-134) podzielonego na trzy paragrafy było natomiast przedstawienie rozwoju terytorialnego archidiecezjatu frydeckiego wyodrębnionego przez komisarza ks. Andrzeja Scodoniusa w 1654 r. z cieszyńskiego komisarjatu. W skład nowego archidiecezjatu weszło siedem parafii: Błędowice, Bruzowice, Dobra, Domasłowice, Frydek, Polska Ostrawa i Szonów, z których dwie ostatnie włączone zostały w 1769 r. do nowoutworzonego dekanatu w Karwinie (ss. 109-134). Niemniej interesujący jest także paragraf prezentujący syl-

² Z najnowszych publikacji Autora wymienić można przetłumaczoną na język polski monografię: *Książę czasów przełomu. Kazimierz II cieszyński (1450-1528) i jego władztwo*, Seria Czeski Horyzont 1, Wrocław 2010 oraz artykuł: *Pravda vřry, nebo pravda historie? Knřz jako historik na přikladu Josefa Karla Schippa*, w: *Historik a literat v provincii. Historik i pisarř na provincii*, red. K. Czajkowski, J. Malura, J. Spyra, Ostrava 2015, s. 86-108.

wetki kolejnych dwunastu archiprezbiterów frydeckich: od ks. Andrzeja Germanidesa (1654-1657) poczynając, aż po ks. Justusa Wilhelma Prażmę (Praschmę) z Bilkowa (1770-1787), późniejszego pierwszego wikariusza Wikariatu Generalnego w Cieszynie (ss. 84-108). W tej części pracy szczególną uwagę zwraca jej osadzenie niemal wyłącznie na źródłach archiwalnych pochodzących zarówno z państwowych archiwów czeskich (Zemský Archiv w Opavé, Státní okresní archiv Karviná, Státní okresní archiv Frýdek-Místek, Národní archiv v Praze), jak i z Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu oraz archiwum parafii pw. św. Marii Magdaleny w Cieszynie. Kolejne dwa rozdziały stanowią wędrówkę po zagadnieniach tylko z pozoru odrębnych, a mianowicie materialnych podstawach funkcjonowania plebańskiego beneficjum (*Hmotné zabezpečení benefícií*, ss. 135-242) oraz związanego z nim ściśle barokowego patronatu i jego ograniczeń (*Barokní patronát a jeho limity*, ss. 243-294). Majątek parafii leżących na terenie archiprezbiteratu frydeckiego stanowiący materialne zabezpieczenie ich funkcjonowania dzielił się na dwie części: dobra kościelne oraz beneficjum będące podstawą utrzymania plebana. Owe fundamenty materialnej stabilizacji bytu samej parafii jak i jej rządców zależały z jednej strony od dbałości i zaradności duchownego, którego pieczy zostały powierzone, z drugiej zaś od patrona, zatem właściciela terytorium, na którym znajdowały się omawiane parafie. I choć powstałe w 1573 r. frydeckie mniejsze państwo stanowe (*Status Minor Frídecensis*) należało co prawda w badanym przez Autora okresie do katolickich rodów Oppersdorffów (1636-1699) oraz Prażmów (1699-1797), to jednak posiadało wewnętrznie o wiele bardziej zróżnicowaną sytuację własnościową. Patronat katolickich właścicieli dotyczył trzech z siedmiu parafii tworzących archiprezbiterat frydecki, pozostałe natomiast znajdowały się posiadaniu szlachty ewangelickiej (Frydek, Bruzowice, Dobra), bądź też zarówno ewangelickiej, jak i katolickiej. Skalę trudności przed jakimi stawać musiał pleban parafii o tak skomplikowanej strukturze własnościowo-wyznaniowej, najlepiej ilustruje chyba przypadek Domasłowic, dla których w 1688 r. prawo patronatu sprawowane było w sumie przez dziewięć osób, z których tylko dwie (Helena Saint Genois d'Anneaucourt oraz Jerzy Adam Starzyński z Bytkowa) były wyznania katolickiego. Sytuacje takie nieuchronnie rodzić musiały konflikt interesów zarówno jeśli chodzi o obsadę stanowisk plebańskich, a zatem polityki personalnej ewangelickiego patrona z jednej strony, a biskupa wrocławskiego z drugiej, jak i finansowania wszelkich parafialnych inwestycji gospodarczych (ss. 262-264). Nie było to jednak zjawisko unikalne. Z takimi samymi napięciami – aczkolwiek o nieco innym przebiegu i natężeniu – na linii dwóch ośrodków władzy (biskup-patron) spotykamy się także w XVII-XVIII wieku na terenie leżącego w granicach ówczesnej diecezji krakowskiej dekanatu pszczyńskiego, w którym patronami dla 10 z 15 parafii byli ewangeliccy Promnitzowie. Niejako w podsumowaniu całości wcześniej przeprowadzonych badań i rozważań Autor zamieścił paragraf poświęcony modelowi nowożytnego kapłana oraz jego praktycznej realizacji w życiu duchownych ówczesnego archiprezbiteratu frydeckiego (*Vir in ecclesia Dei emeritus. Ideál kněže versus realita*, ss. 281-294). Tytułowe światła i cienie barokowego Kościoła na Śląsku w tej właśnie części książki uzyskują dodatkowy walor w postaci próby sfor-

mułowania pytania o realizację wymogów stawianych duchownym katolickim doby nowożytnej zarówno przez władzę kościelną (także w osobach lokalnych archiprezbiterów), ale i przez samych wiernych. To właśnie owo zderzenie możliwości i oczekiwań, duszpasterskich sukcesów i porażek, kompetencji i czasem rażących braków w ich zakresie, ukazuje żywą tkankę struktur lokalnego Kościoła uczestniczącego *nolens volens* w procesie ogólnoeuropejskich przemian społeczno-kulturowych.